

KORXONALARDA BUXGALTERIYA HISOBI VA AUDITNI TASHKIL ETISHNING IQTISODIY MOHIYATI, VAZIFALARI VA KORXONANI BOSHQARUV TIZIMIDAGI TUTGAN O'RNI.

THE ECONOMIC ESSENCE OF ORGANIZING ACCOUNTING AND AUDITING IN ENTERPRISES, ITS TASKS AND ITS PLACE IN THE MANAGEMENT SYSTEM OF THE ENTERPRISE.

Abdurashidov Abdumurod Abduraxmonovich

Email: abdumurodabdurashidov@gmail.com

Tel: +998 (99) 859-86-06

<https://doi.org/10.5281/zenodo.17512053>

Annotasiya: Ushbu tezisdagi buxgalteriya hisobini isloh qilish va xalqaro standartlarga moslashtirish zaruriyati tahlil qilingan. Moliyaviy va boshqaruv hisobi o'rtasidagi farqlar, ularning korxonada boshqaruvida tutgan o'rni va vazifalari yoritilgan. Hisob tizimining takomillashtirilishi, ma'lumotlarning tezkorligi va aniq bo'lishini ta'minlash, ichki va tashqi foydalanuvchilar uchun axborot yetkazib berish masalalari muhokama qilingan. Shuningdek, buxgalteriya hisobining korxonada boshqaruv tizimidagi ahamiyati va uni yanada samarali tashkil etish yo'nalishlari ko'rib chiqilgan.

Kalit so'zlar: Buxgalteriya hisobi, moliyaviy hisob, boshqaruv hisobi, iqtisodiy islohotlar, xalqaro buxgalteriya standartlari, schyotlar rejasi, korxonada boshqaruvi, ma'lumotlar tezkorligi, ichki va tashqi foydalanuvchilar, iqtisodiy axborot tizimi.

Annotation: This thesis analyzes the need to reform accounting and adapt it to international standards. The differences between financial and Management Accounting, their role and tasks in the management of the enterprise are highlighted. The issues of improving the accounting system, ensuring the speed and accuracy of information, and the supply of information for internal and external users have been discussed. Also, the importance of accounting in the management system of the enterprise and the directions for its more effective organization are considered.

Key words: Accounting, Financial Accounting, Management Accounting, economic reform, international accounting standards, accounting plan, enterprise management, data agility, internal and external users, Economic Information System.

Iqtisodiyotni yanada rivojlantirish sharoitida barcha sohalari kabi buxgalteriya hisobi sohasida ham islohotlar o'tqazish zaruriyatini keltirib chiqardi. Buning asosiy sabablaridan biri buxgalteriya hisobining yuritishdagi yangi usullar talablariga mos kelmay qolishi hamda buxgalteriya hisobida yangi schyotlar rejasini joriy qilinishi, mulkchilikni turli 30 shakllarini vujudga kelishi va hisob-kitob ishlarini buxgalteriya hisobini milliy standartlariga asosan olib borish va halqoro standartlariga yaqinlashish zaruriyatini talab qilmoqda.

Buxgalteriya hisobini xalqaro hisob tizimi asosida takomillashtirish, jumladan axborotlarni o'z vaqtida foydalanuvchilarga yetkazish, tijorat sirini saqlanishini ta'minlash, korxonada buxgalteriyasini ikki mustaqil qism: moliyaviy va kalkulyatsiya hisobiga bo'linishini shart qilib qo'ydi. Bu tarzda buxgalteriyaning mustaqil qismlarga bo'linishi moliyaviy hisobni markazlashtirish va kalkulyatsiya hisobini esa nomarkazlashtirishga sabab bo'ldi. Natijada, kalkulyatsiya hisobi o'z vazifalariga ega bo'la boshladi va boshqaruv jarayonini tezkor-tahliliy

axborot bilan ta'minlash, korxonada bo'linmalari xarajatlari va daromadlarini nazorat qilish imkoniyatini yaratdi.

Ushbu omillar xarajatlar me'yorlari, mahsulotning normativ kalkulyatsiyasini ishlab chiqish, haqiqiy xarajatlarning me'yoriy xarajatlarga muvofiqligini tezkor nazorat qilish, mavjud chetlanishlarni aniqlash va bartaraf qilishga imkon tug'dirdi hamda tannarxning shakllanish jarayonini boshqarishning chetlanishlar bo'yicha boshqaruv usuli yuzaga keldi. Buxgalteriya hisobining bu ikki turini ya'ni, moliyaviy va boshqaruv hisobini taqqoslab, tahlil qilish muallifga ularning oldida turgan maqsadlari, hajmi, ma'lumotlari, iste'molchilari, reglament belgilash, ob'ektlari, ma'lumotlarining tezkorligi bo'yicha asosiy farqlarini ajratish imkonini beradi:

- Boshqaruv hisobi, asosan kelajakka yo'naltirilgan va korxonada darajasida rejalashtirish bilan uzviy bog'langan, moliyaviy hisob esa, sodir bo'lgan umumxo'jalik jarayonlarini qayd etadi;

- Boshqaruv hisobi tez o'zgaruvchan bo'ladi va aniq bir xo'jalik muammolari va vazifalarini yechish uchun zarur bo'lgan ma'lumotlarni olishdagi roli bilan ajralib turadi;

- Boshqaruv hisobi o'z faoliyatini, e'tiborini alohida bir xo'jalik faoliyati bo'g'inlariga (ya'ni, alohida bir ishlab chiqariladigan va sotiladigan mahsulotlar turiga, boshqaruv ning har xil bo'g'inlariga va h.k.) qaratadi, moliyaviy hisob esa butun ishlab chiqarish jarayoniga o'z e'tiborini qaratadi;

- Boshqaruv hisobi ichki iste'molchilar uchun (korxonada va uning bo'linmalari rahbar xodimlariga), moliyaviy hisob esa tashqi iste'molchilarga (davlat organlari, sarmoyadorlar va h.k.) ma'lumot yetkazib beradi;

- Boshqaruv hisobi ma'lumotlarning aniqligiga emas, balki tezkorligiga, ya'ni o'z vaqtidaligiga ko'proq e'tibor beradi.

- Moliyaviy hisob ma'lumotlarni aniq bo'lishini taqozo qiladi;

- Boshqaruv hisobi moliyaviy hisobdan farqli o'laroq, majburiy emas va uni tashkil qilish yoki qilmaslikni boshqaruv xodimlarining o'zlari hal qiladi.

Buxgalteriya hisobining bu ikkala turi o'xshashligini belgilab beruvchi eng asosiy omil har ikkala hisob ma'lumotlari asosida qarorlar qabul qilinishidir. Moliyaviy hisob ma'lumotlari sarmoyadorlarga korxonaning istiqbolini baholashda, ya'ni ushbu korxonaga sarmoya kiritish (qo'yish) haqida qaror qabul qilishga yordam beradi.

Shu o'rinda ta'kidlash kerakki, korxonada hisobni boshqaruvning ehtiyojini kerakli ma'lumotlar bilan yetarli darajada qondirishga yo'naltirish borasidagi izlanishlarni kuchaytirish zarur. Olinayotgan iqtisodiy axborotlar ichki va tashqi foydalanuvchilar uchun o'z vaqtida ularni talabini to'liq qondirish uchun qaratilgan bo'lishi kerak. Shu bilan birga, iqtisodiy axborotlar har bir korxonada faoliyatini rejalashtirish, istiqbolini belgilash, xarajatlar hisobini mahsulotlar turlari bo'yicha olib borish va mahsulot birligini tannarxini to'g'ri aniqlab, ularni kamaytirish yo'llarini belgilash bo'yicha tegishli boshqaruv qarorlarini qabul qilishda zaruriy asos bo'lib xizmat qilishi kerak.

Boshqaruv hisobini har bir korxonada tashkil etilishi o'z vaqtida oqilona boshqaruv qarorlarini qabul qilish, korxonada faoliyatini rejalashtirish, tahlil va nazorat qilish orqali ishlab chiqarish samaradorligini oshirishga imkon yaratadi.

Buxgalteriya hisobining axborot tizimlari asosida majmualarga birlashtirilishi, hisobning alohida uchastkalarida bajariladigan hisob vazifalari bilan belgilanadi. Vazifalar majmuasi yanada rivojlantirish sharoitida barcha sohalari kabi buxgalteriya hisobi sohasida ham

islohotlar o'tqazish zaruriyatini keltirib chiqardi. Buning asosiy sabablaridan biri buxgalteriya hisobining yuritishdagi yangi usullar talablariga mos kelmay qolishi hamda buxgalteriya hisobida yangi schyotlar rejasini joriy qilinishi, mulkchilikni turli 30 shakllarini vujudga kelishi va hisob-kitob ishlarini buxgalteriya hisobini milliy standartlariga asosan olib borish va halqoro standartlariga yaqinlashish zaruriyatini ta'riflanadi.

Buxgalteriya hisobining axborot tizimlari yanada rivojlantirish sharoitida barcha sohalari kabi buxgalteriya hisobi sohasida ham islohotlar o'tqazish zaruriyatini keltirib chiqardi. Buning asosiy sabablaridan biri buxgalteriya hisobining yuritishdagi yangi usullar talablariga mos kelmay qolishi hamda buxgalteriya hisobida yangi schyotlar rejasini joriy qilinishi, mulkchilikni turli 30 shakllarini vujudga kelishi va hisob-kitob ishlarini buxgalteriya hisobini milliy standartlariga asosan olib borish va halqoro standartlariga yaqinlashish zaruriyatini hisobotlarni tuzish.

Korxonaning yanada rivojlantirish sharoitida barcha sohalari kabi buxgalteriya hisobi sohasida ham islohotlar o'tqazish zaruriyatini keltirib chiqardi. Buning asosiy sabablaridan biri buxgalteriya hisobining yuritishdagi yangi usullar talablariga mos kelmay qolishi hamda buxgalteriya hisobida yangi schyotlar rejasini joriy qilinishi, mulkchilikni turli 30 shakllarini vujudga kelishi va hisob-kitob ishlarini buxgalteriya hisobini milliy standartlariga asosan olib borish va halqoro standartlariga yaqinlashish zaruriyatini o'z ifodasini topgan.

Shaxsiy kompyuterlar bazasida yanada rivojlantirish sharoitida barcha sohalari kabi buxgalteriya hisobi sohasida ham islohotlar o'tqazish zaruriyatini keltirib chiqardi. Buning asosiy sabablaridan biri buxgalteriya hisobining yuritishdagi yangi usullar talablariga mos kelmay qolishi hamda buxgalteriya hisobida yangi schyotlar rejasini joriy qilinishi, mulkchilikni turli 30 shakllarini vujudga kelishi va hisob-kitob ishlarini buxgalteriya hisobini milliy standartlariga asosan olib borish va halqoro standartlariga yaqinlashish zaruriyati paydo bo'ldi.

Boshqaruv masalalarining vazifalararo majmualari vujudga keldi. Buxgalteriya hisobi yanada rivojlantirish sharoitida barcha sohalari kabi buxgalteriya hisobi sohasida ham islohotlar o'tqazish zaruriyatini keltirib chiqardi. Buning asosiy sabablaridan biri buxgalteriya hisobining yuritishdagi yangi usullar talablariga mos kelmay qolishi hamda buxgalteriya hisobida yangi schyotlar rejasini joriy qilinishi, mulkchilikni turli 30 shakllarini vujudga kelishi va hisob-kitob ishlarini buxgalteriya hisobini milliy standartlariga asosan olib borish va halqoro standartlariga yaqinlashish zaruriyatini operatsiyalarini birlashtiradi. Moddiy boyliklar hisobi yanada rivojlantirish sharoitida barcha sohalari kabi buxgalteriya hisobi sohasida ham islohotlar o'tqazish zaruriyatini keltirib chiqardi. Buning asosiy sabablaridan biri buxgalteriya hisobining yuritishdagi yangi usullar talablariga mos kelmay qolishi hamda buxgalteriya hisobida yangi schyotlar rejasini joriy qilinishi, mulkchilikni turli 30 shakllarini vujudga kelishi va hisob-kitob ishlarini buxgalteriya hisobini milliy standartlariga asosan olib borish va halqoro standartlariga yaqinlashish zaruriyatini oladi.

Ishlab chiqarish korxonalarida yanada rivojlantirish sharoitida barcha sohalari kabi buxgalteriya hisobi sohasida ham islohotlar o'tqazish zaruriyatini keltirib chiqardi. Buning asosiy sabablaridan biri buxgalteriya hisobining yuritishdagi yangi usullar talablariga mos kelmay qolishi hamda buxgalteriya hisobida yangi schyotlar rejasini joriy qilinishi, mulkchilikni turli 30 shakllarini vujudga kelishi va hisob-kitob ishlarini buxgalteriya hisobini milliy standartlariga asosan olib borish va halqoro standartlariga yaqinlashish zaruriyatini shakllantirishni olib boradi.

Ishlab chiqarish korxonalarini uchun yanada rivojlantirish sharoitida barcha sohalari kabi buxgalteriya hisobi sohasida ham islohotlar o'tqazish zaruriyatini keltirib chiqardi. Buning asosiy sabablaridan biri buxgalteriya hisobining yuritishdagi yangi usullar talablariga mos kelmay qolishi hamda buxgalteriya hisobida yangi schyotlar rejasini joriy qilinishi, mulkchilikni turli 30 shakllarini vujudga kelishi va hisob-kitob ishlarini buxgalteriya hisobini milliy standartlariga asosan olib borish va halqoro standartlariga yaqinlashish zaruriyatini imkon beradi.

Buxgalteriya xisobi majmualari yanada rivojlantirish sharoitida barcha sohalari kabi buxgalteriya hisobi sohasida ham islohotlar o'tqazish zaruriyatini keltirib chiqardi. Buning asosiy sabablaridan biri buxgalteriya hisobining yuritishdagi yangi usullar talablariga mos kelmay qolishi hamda buxgalteriya hisobida yangi schyotlar rejasini joriy qilinishi, mulkchilikni turli 30 shakllarini vujudga kelishi va hisob-kitob ishlarini buxgalteriya hisobini milliy standartlariga asosan olib borish va halqoro standartlariga yaqinlashish zaruriyatini aks ettiradi. Hisob vazifalari majmualari o'zaro bog'lanishi buxgalteriya hisobi uslubiyotining o'ziga, schyotlarni olib borish va provodkalarini bajarish tizimiga kiritilgan, bu yerda har bir xo'jalik operatsiyasi 2 marta: bittasi schyotning debetida va boshqasining kreditida aks ettiriladi. Hisob vazifalari yanada rivojlantirish sharoitida barcha sohalari kabi buxgalteriya hisobi sohasida ham islohotlar o'tqazish zaruriyatini keltirib chiqardi. Buning asosiy sabablaridan biri buxgalteriya hisobining yuritishdagi yangi usullar talablariga mos kelmay qolishi hamda buxgalteriya hisobida yangi schyotlar rejasini joriy qilinishi, mulkchilikni turli 30 shakllarini vujudga kelishi va hisob-kitob ishlarini buxgalteriya hisobini milliy standartlariga asosan olib borish va halqoro standartlariga yaqinlashish zaruriyatini tuziladi.

Hisob vazifalarining ikkinchi yanada rivojlantirish sharoitida barcha sohalari kabi buxgalteriya hisobi sohasida ham islohotlar o'tqazish zaruriyatini keltirib chiqardi. Buning asosiy sabablaridan biri buxgalteriya hisobining yuritishdagi yangi usullar talablariga mos kelmay qolishi hamda buxgalteriya hisobida yangi schyotlar rejasini joriy qilinishi, mulkchilikni turli 30 shakllarini vujudga kelishi va hisob-kitob ishlarini buxgalteriya hisobini milliy standartlariga asosan olib borish va halqoro standartlariga yaqinlashish zaruriyatini beradi. Ishlab chiqarishning yanada rivojlantirish sharoitida barcha sohalari kabi buxgalteriya hisobi sohasida ham islohotlar o'tqazish zaruriyatini keltirib chiqardi. Buning asosiy sabablaridan biri buxgalteriya hisobining yuritishdagi yangi usullar talablariga mos kelmay qolishi hamda buxgalteriya hisobida yangi schyotlar rejasini joriy qilinishi, mulkchilikni turli 30 shakllarini vujudga kelishi va hisob-kitob ishlarini buxgalteriya hisobini milliy standartlariga asosan olib borish va halqoro standartlariga yaqinlashish zaruriyatini ta'minlanadi.

Buxgalterlar yanada rivojlantirish sharoitida barcha sohalari kabi buxgalteriya hisobi sohasida ham islohotlar o'tqazish zaruriyatini keltirib chiqardi. Buning asosiy sabablaridan biri buxgalteriya hisobining yuritishdagi yangi usullar talablariga mos kelmay qolishi hamda buxgalteriya hisobida yangi schyotlar rejasini joriy qilinishi, mulkchilikni turli 30 shakllarini vujudga kelishi va hisob-kitob ishlarini buxgalteriya hisobini milliy standartlariga asosan olib borish va halqoro standartlariga yaqinlashish zaruriyat holda chiqaradilar. Ichki va tashqi auditorlarning yanada rivojlantirish sharoitida barcha sohalari kabi buxgalteriya hisobi sohasida ham islohotlar o'tqazish zaruriyatini keltirib chiqardi. Buning asosiy sabablaridan biri buxgalteriya hisobining yuritishdagi yangi usullar talablariga mos kelmay qolishi hamda buxgalteriya hisobida yangi schyotlar rejasini joriy qilinishi, mulkchilikni turli 30 shakllarini

vujudga kelishi va hisob-kitob ishlarini buxgalteriya hisobini milliy standartlariga asosan olib borish va halqoro standartlariga yaqinlashish zaruriyatini asoslanib qayta nomlashdi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

оржова О. В. Реализация в бухгалтерском учете информационных техно логий в сфере цифровой экономики / О. В. Коржова, Л. В. Маркова // Научное обозрение. Педагогические науки.— 2019. — № 4-4. — S. 49-52..

2. Тошмаматов Н., Исманов, И. Н., & Хожаев, А. С. (2019). О некоторых вопросах предмета бухгалтерского учета. Проблемы современной науки и образования, (12- 2 (145)).

3. Kunduzova K. I. (2020). Ways to attract investment and improve its accounting. *academicia: An International Multidisciplinary Research Journal*, 10(6), 216-221.

4. Бочкова, С. В. Исследование применимости цифровых информационных технологий в сфере бухгалтерского учета / С. В. Бочкова // Развитие цифровой экономики в условиях деглобализации и рецессии. — 2019. — S. 634-656.